

Qo'chqarova Shakarjon Azimboy qizi

Osiyo xalqaro universiteti

pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

shakarjon04111996@gmail.com

orcid: 0009-0004-7835-1828

ZAMONAVIY BAHOLASH JARAYONIDA PEDAGOGIK DIAGNOSTIKANING AHAMIYATI

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy baholash jarayonining bugungi kundagi pedagogik ahamiyati baholashning nazariy-metodik asoslari yoritilgan. Unda pedagogik diagnostika mezonlari hamda ularning nazariy asoslari tahlili berilgan. Shuningdek, baholashning an'anaviy nazorat shakllaridan diagnostik va mezonli baholashga o'tish zarurati asoslab berilib, pedagogik diagnostikaning mazmuni, maqsadi, vazifalari va asosiy mezonlari tahlil qilingan. Shuningdek, diagnostik baholash orqali o'quvchining faqat yakuniy o'zlashtirish natijasini emas, balki uning muayyan bilim, ko'nikma va kompetensiyalarni egallash darajasini aniqlash imkoniyatlari ko'rsatib berilgan. Maqolada diagnostik topshiriqlar tuzish, topshiriqlar turlari hamda topshiriqlarga indikatorlarni tanlash matn asosida amaliy tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: pedagogik diagnostika, baholash mezonlari, indikator, tahliliy-kognitiv, kompetentlik, metakognitiv faoliyat, diagnostik baholash.

THE IMPORTANCE OF PEDAGOGICAL DIAGNOSTICS IN THE MODERN ASSESSMENT PROCESS

Abstract. This article examines the pedagogical significance of the modern assessment process and presents the theoretical and methodological foundations of assessment. It analyzes the criteria of pedagogical diagnostics and their theoretical foundations. The article also substantiates the need to shift from traditional forms of assessment to diagnostic and criterion-referenced assessment, while analyzing the content, purpose, objectives, and main criteria of pedagogical diagnostics. In addition, it demonstrates the possibilities of diagnostic assessment in determining not only students' final learning outcomes but also their level of acquisition of specific knowledge, skills, and competencies. The article provides a practical analysis of the development of diagnostic tasks, types of tasks, and the selection of appropriate indicators for these tasks based on a text.

Keywords: pedagogical diagnostics, assessment criteria, indicator, analytical-cognitive, competence, metacognitive activity, diagnostic assessment.

ЗНАЧЕНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДИАГНОСТИКИ В СОВРЕМЕННОМ ПРОЦЕССЕ ОЦЕНИВАНИЯ

Аннотация. В данной статье рассматривается педагогическая значимость современного процесса оценивания и освещаются теоретико-методические основы оценивания. Анализируются критерии педагогической диагностики и их теоретические основы. Обосновывается необходимость перехода от традиционных форм контроля к диагностическому и критериальному оцениванию, а также раскрываются содержание, цели, задачи и основные критерии педагогической диагностики. Кроме того, показаны возможности диагностического оценивания в определении не только итоговых учебных результатов учащихся, но и уровня сформированности у них конкретных знаний, умений и компетенций. В статье на основе текста проведён практический анализ разработки диагностических заданий, их видов, а также выбора соответствующих индикаторов для каждого задания.

Ключевые слова: педагогическая диагностика, критерии оценивания, индикатор, аналитико-когнитивный, компетентность, метакогнитивная деятельность, диагностическое оценивание.

Kirish

Bugungi zamonaviy ta'lim faoliyatida o'quvchi yaxshi tayyor bilimlarni o'zlashtirishi uning kompetentlik darajasini belgilab bermaydi, o'zlashtirilgan bilimni tatbiq eta olishi shuningdek, axborotni izlay olishi hamda mazkur axborot yuzasidan o'z-fikr-mulozalarini bildiray olish hamda tahlil qila bilish, taqqoslay olish, xulosa chiqarish, o'z fikrini dalillash, isbotlay bilish ko'nikmalarini takomillashtirish eng muhim pedagogic vazifalardan biri sifatida e'tirof qilinmoqda. Ayniqsa, ona tili hamda o'qish darslarida berilgan matn yuzasidan tahliliy topshiriqlarni bajara bilishi eng muhim asos bo'lib xizmat qiladi. Matn barcha fan nuqtayi nazardan asosiy birlik hisoblanadi. Shu jihatdan matn ustida ishlash topshiriqlarini baholash jarayoni yakuniy natijani beruvchi vosita emas ya'ni o'quvchining axborot asrida axborotni qabul qilish tahlil qilish taqqoslash o'z fikrini bera olish asosiy g'oyaviy asosni topa bilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogic mexanizm hisoblanadi. Zamonaviy pedagogic tadqiqotlarda baholash ta'limning sifat ko'rsatkichini belgilab beruvchi asosiy omil hisoblanadi. O'zbekistonda ta'lim sifatini xalqaro standartlar asosida baholash davlat ta'lim siyosatining eng ustuvor yo'nalishlaridan hisoblanadi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi"da "o'quvchilarning bilim darajasini baholashda ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro dasturlar va izlanishlar (PISA, TIMSS, PIRLS va boshqalar)da O'zbekiston Respublikasining doimiy ishtiroki ta'minlanadi", deb belgilangan.[1] Mazkur vazifa ta'limda o'quvchilarning bilim darajalarini aniqlash bilan birgalikda, diagnostic yondoshuvni joriy qilish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmonida ta'lim sifatini xalqaro mezonlar asosida baholashni takomillashtirishga alohida e'tibor qaratilgan. Mazkur Farmon bilan tasdiqlangan Konsepsiyada O'zbekiston Respublikasining 2030-yilga kelib PISA (The Programme for International Student Assessment) xalqaro baholash dasturi reytingida dunyoning birinchi 30 ta ilg'or mamlakati qatoridan joy olishi strategik maqsad sifatida belgilangan. Shu bilan birga, Konsepsiya O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi PF-5538-son "Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni ijrosi yuzasidan ishlab chiqilgan. [2]. Bugungi ta'lim muhitida o'quvchi, talaba nimani biladi? Savolining o'zi yetarli emas bugun biz mazkur bilimni yangi vaziyatda qo'llay oldimi?, muammoni ko'ra bildimi? Mazkur muammo yuzasidan fikr chiqara oldimi?, mustaqil hal qila oldimi? Kabi qator savollar baholanishi kerak. An'anaviy baholashda, asosan, o'quvchining o'zlashtirgan bilimlari va yakuniy natijasini aniqlashga e'tibor qaratilgan bo'lsa, zamonaviy diagnostik baholashda bugun o'quvchining xatosini aniqlashni emas, mazkur xato sababini aniqlay olish imkonini yaratib beradi.

Shu nuqtayi nazardan matn ustida ishlash jarayonida o'quvchilarning, **o'quv-bilish faoliyatini zamonaviy baholash texnologiyalari asosida diagnostika qilish** masalasini ilmiy-pedagogik jihatdan diagnostik mezon va indikatorlarni ishlab chiqish, o'quvchilarning individual muammo, qiyinchiliklarini aniqlash shuningdek, ularni bartaraf qilishga asoslangan pedagogik mexanizmlarni takomillashtirish zamonaviy ta'lim muhitining dolzarb ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Mazkur tadqiqot jarayoni *ta'lim jarayoni yoki o'quvchilarning matn bilan ishlash faoliyati*, matn bilan ishlash jarayonida o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini zamonaviy baholash texnologiyalari asosida diagnostika qilishning **mazmuni, shakllari, metodlari, mezonlari, indikatorlari va pedagogik mexanizmlarini** yanada takomillashtirish eng asosiy dolzarb masalalardan hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili va tadqiqot metodologiyasi

O'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini baholash masalasi kognitiv jarayonlarning turli darajalarini aniqlash bilan bevosita bog'liq masala hisoblanadi. Anderson va Krathwohl 2001-yilda Bloom taksonomiyasini qayta ko'rib chiqib, kognitiv jarayonlarni **quyidagi ko'rinishlarda** ifodalaydilar. Ular mazkur jarayonlarni oltita darajaga ajratib ko'rsatadi.: **eslab qolish, tushunish, qo'llash, tahlil qilish, baholash va yaratish** tarzida takomillalashtirgan.[3].

Mazkur yondashuv o'quvchining bilimini faqat eslab qolish darajasida emas, balki uni tushunish, yangi vaziyatda qo'llash, tahlil qilish, baholash va yangi mahsulot yaratish darajasida ham aniqlash imkonini beradi. Ya'ni bugun mazkur yondoshuvga asosan har bir o'quvchi, talaba o'rgangan bilimi asosida yangi mahsulot yarata olishi zamon talablaridan biri hisoblanadi. Shu bois o'quv-bilish faoliyatini zamonaviy baholashda topshiriqlarni turli darajalarga moslashtirish muhim metodik talablardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, matn bilan ishlash jarayonida mazkur taksonomiyadan foydalanish o'quvchining matn mazmunini eslab qolishidan tortib, matndagi axborotni tushunish, uni boshqa vaziyatda qo'llash, matnni tarkibiy qismlarga ajratib tahlil qilish, muallif fikrini baholash va matn asosida yangi fikr yaratishigacha bo'lgan o'quv-bilish faoliyatini bosqichma-bosqich diagnostika qilish imkonini beradi. Xodjayev B.X. ta'kidlashicha, Didaktik taxlillashning maqsadi o'quv jarayonida kechadigan barcha jihatlarni uning mahsuli bilan bog'liq holda, o'z vaqtida aniqlash, baholash va tahlil qilishdan iborat. [4]

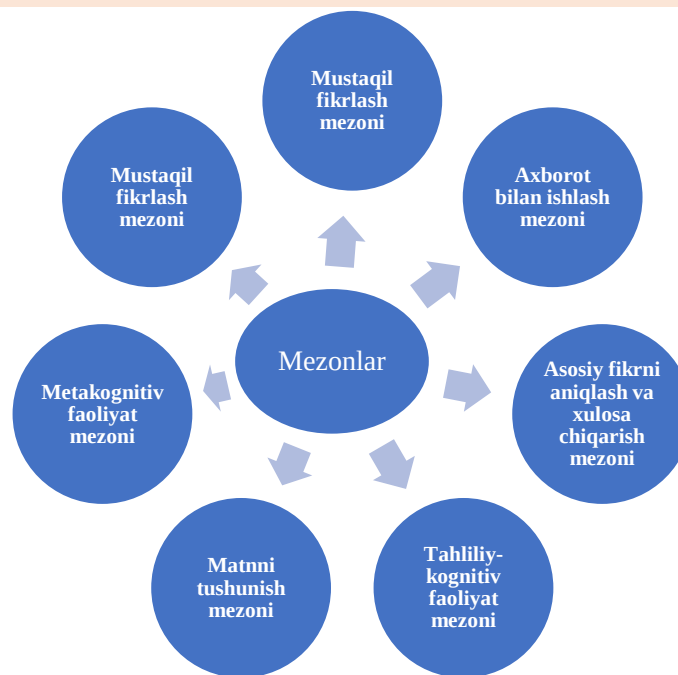
Mazkur fikr tadqiqotimiz uchun shundan dalolat beradiki, o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini diagnostika qilish jarayoni ham tizimli va ilmiy asoslangan bo'lishi lozim. Ya'ni diagnostika tasodifiy topshiriqlar yoki faqat yakuniy baho orqali amalga oshirilmasdan, oldindan belgilangan mezon va indikatorlar asosida tashkil etilishi zarur. Bunda diagnostikaning asosiy vazifasi o'quvchiga shunchaki baho qo'yish emas, balki uning o'quv-bilish faoliyatidagi kuchli va zaif jihatlarni aniqlashdan iborat bo'ladi. G'. Yo'ldoshev, M.K. Shirinov va F.I. Ochilovlarning pedagogik diagnostikaga oid qarashlarida diagnostika o'quvchi yoki o'quvchilar guruhining muayyan sifat va xususiyatlarini belgilangan me'yorlar asosida o'lchash, natijalarni o'zaro solishtirish hamda aniqlangan holatni tasdiqlashga qaratilgan jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Mualliflar yondashuvida diagnostik jarayonning muhim tarkibiy qismlari sifatida mezon, ko'rsatkich, daraja va baholash natijalaridan foydalanish ko'zda tutiladi. Bu yondashuv matn bilan ishlash jarayonida o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini diagnostika qilishda ham muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Baholash mezon - o'quvchining bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarining sifatini aniqlash, tavsiflash hamda baholash imkonini beradigan muhim xususiyat, belgi yoki talablar majmuasidir. D.R. Sadler mezonni "narsaning sifatini baholash yoki aniqlash imkonini beradigan farqlovchi xususiyat yoki belgi" sifatida izohlaydi. Shu nuqtayi nazardan, baholash mezon o'quvchining ta'limiy natijasini shunchaki ball bilan ifodalash vositasi emas, balki uning faoliyati sifatini aniqlashga xizmat qiluvchi ilmiy-pedagogik o'lchov hisoblanadi.[5].

"Indikator — o'quvchilarning muayyan mezonni egallaganlik darajasi haqida fikr bildirish uchun to'planadigan aniq belgi yoki dalildir." Indikator **kuzatiladigan holatga** tegishli bo'lishini va mezonni aniqlashtirib, uni amaliy jihatdan o'lchash imkonini berishini ham ta'kidlaydi.[6]

Daraja ya'ni, erishish darajasi (shuningdek, faoliyat darajasi yoki kompetentlik darajasi) - test topshiruvchining ma'lum bir sohadagi kompetentligini ifodalovchi belgi yoki qisqa tavsifiy ko'rinishi bo'lib, daraja testdagi ballar diapazoni orqali belgilanadi.

OECD PISA 2022 frameworkda ta'lim natijalarini faqat bilimni qayta ishlab berish bilan cheklamay, bilimni turli vaziyatlarda qo'llash jarayonlari bilan bog'laydi. PISA bilimni yangi va notanish vaziyatlarda qo'llashni ham baholaydi. Olim L. von Bertalanffy umumiy tizimlar nazariyasini ishlab chiqqan; pedagogikada tizimli yondashuvga kuchli ta'sir ko'rsatgan.[7]. O'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini diagnostika qilishda mezonlar, indikatorlar va darajalar o'zaro uzviy bog'langan holda belgilanadi. Mazkur komponentlar o'quvchining matn bilan ishlash jarayonidagi bilim, ko'nikma, fikrlash va o'z faoliyatini nazorat qilish imkoniyatlarini kompleks aniqlashga xizmat qiladi.

Mazkur mezonlar asosida o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyati yuqori, o'rta va past darajalarga ajratiladi. Tadqiqot mavzusiga oid ilmiy-pedagogik adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini baholash va diagnostika qilish masalasi zamonaviy ta'lim jarayonining muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Pedagogik diagnostikaning nazariy asoslarini ishlab chiqishda diagnostika, baholash, mezon, indikator va ta'lim natijalarini aniqlashga doir yondashuvlar muhim metodologik asos vazifasini bajaradi. Xususan, B.X. Xodjayev diagnostikani didaktik jarayonning barcha shart-sharoitlarini aniqlash, uning natijalarini belgilash, baholash va tahlil qilish bilan bog'laydi. Shu nuqtayi nazardan, o'quvchining faqat yakuniy o'zlashtirish natijasini emas, balki o'quv faoliyatining jarayonini ham diagnostik jihatdan o'rganish zarur.

Metod

Tadqiqotda 4-sinf o'quvchilarining matn bilan ishlash jarayonidagi o'quv-bilish faoliyatini diagnostik baholash maqsadida kompleks diagnostik metodika qo'llanildi. Diagnostikaning asosini o'quvchilarga yagona matn taqdim etish va mazkur matn yuzasidan turli kognitiv murakkablikdagi topshiriqlarni bajarish tashkil etdi. Bunda o'quvchining faqat matn mazmunini qay darajada o'zlashtirgani emas, balki matnni tushunishi, asosiy fikrni aniqlashi, axborotni tahlil qilishi, taqqoslashi, xulosa chiqarishi, mustaqil fikr bildirishi hamda o'z javobini baholashi kabi o'quv-bilish faoliyati komponentlari diagnostika qilindi.

Diagnostik baholash jarayonida dastlab o'quvchilarga yosh va ta'limiy imkoniyatlariga mos badiiy yoki informatsion xarakterdagi matn berildi. Matn bilan tanishgandan so'ng o'quvchilarga mazmunni tushunishdan boshlab tahlil qilish, umumlashtirish, xulosa chiqarish va mustaqil fikrlashgacha bo'lgan turli darajadagi topshiriqlar ketma-ket taqdim etildi. Shu orqali o'quvchining matn bilan ishlash jarayonidagi kognitiv faoliyati bosqichma-bosqich aniqlanadi.

Diagnostik baholashda har bir topshiriq oldindan belgilangan mezon va indikatorlar asosida baholandi. Bunda "matnni tushunish", "tahliliy-kognitiv faoliyat", "asosiy fikrni aniqlash va xulosa chiqarish", "axborot bilan ishlash", "mustaqil fikrlash" hamda "metakognitiv faoliyat" asosiy diagnostik mezonlar sifatida belgilandi. Har bir mezon tegishli indikatorlar orqali konkretlashtirilib, o'quvchining javobi yuqori, o'rta yoki past darajalardan biriga kiritildi. Diagnostik baholashning muhim jihati shundan iboratki, o'quvchining javobi faqat yakuniy natija sifatida emas, balki uning o'quv-bilish faoliyatining muayyan komponentini ifodalovchi diagnostik ma'lumot sifatida qaraldi. Masalan, o'quvchi matnning asosiy mazmunini to'g'ri aytib bera olsa, biroq asosiy g'oyani mustaqil aniqlash yoki matndan dalil asosida xulosa chiqarishda qiynalsa, ushbu holat tegishli indikator bo'yicha alohida qayd etildi. Natijada diagnostika o'quvchining nafaqat nimani bilishini, balki qaysi o'quv-bilish amalini qay darajada bajara olishini

aniqlashga yo'naltirildi. Tadqiqotda diagnostik baholash natijalarini yanada obyektivlashtirish maqsadida mezoniy baholash va rubrikalardan foydalaniladi. Har bir topshiriq uchun kutilayotgan natija, baholash mezon va indikatorlar oldindan belgilanadi. Olingan natijalar umumlashtirilib, har bir o'quvchining individual diagnostik profili shakllantirildi. Mazkur profil asosida o'quvchining kuchli va rivojlantirilishi zarur bo'lgan o'quv-bilish ko'nikmalari aniqlandi.

Shuningdek, diagnostik baholash jarayonida sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish imkoniyati ham nazarda tutildi. AI vositalari o'quvchilarning ochiq javoblarini belgilangan mezon va indikatorlar asosida tahlil qilish, javoblardagi xatolarni guruhlash, o'quvchining qiyinchiliklarini aniqlash va individual teskari aloqa shakllantirishda yordamchi vosita sifatida qo'llanildi. Bunda yakuniy pedagogik xulosa o'qituvchi tomonidan berilib, AI natijalari diagnostik tahlilni qo'llab-quvvatlovchi vosita sifatida foydalanildi.

Mehribon daraxt

Maktab hovlisida katta tut daraxti bor edi. Uning shoxlari keng yoyilgan, yoz kunlari soyasi juda salqin bo'lardi. O'quvchilar tanaffus vaqtida uning ostida dam olishardi.

Bir kuni kuchli shamol esib, tut daraxtining bir nechta shoxlarini sindirdi. Buni ko'rgan Anvar va Dilshod daraxtga yordam berishga qaror qilishdi. Ular singan shoxlarni yig'ishtirdilar, daraxt atrofiga suv quydilar va uni parvarish qilish uchun navbatchilik jadvalini tuzdilar.

Oradan bir necha hafta o'tgach, daraxt yana yashil barglar chiqara boshladi. Bolalar bundan juda xursand bo'lishdi. Ular tabiatga g'amxo'rlik qilish har bir insonning vazifasi ekanini tushunib yetdilar

Diagnostik topshiriqlar

1-topshiriq.

Matnda voqea qayerda sodir bo'lgan?

Kutiladigan
javob:
Maktab
hovlisida.

Diagnostik indikator:
matnning bevosita mazmunini
tushunish

Asosiy
fikrni
aniqlash
Matnning
asosiy
g'oyasini
bir yoki
ikki gap
bilan
ifodalang.

o'quvchi javobi

2-topshiriq. Axborotni ajratish

Chinor daraxtining matnda keltirilgan uchta foydasini yozing.

1-foйда

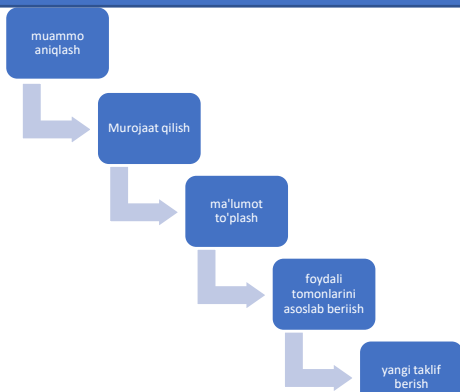
2-foйда

3-foйда

4-topshiriq. Sabab-oqibatni aniqlash Nima
sababdan o'quvchilar direktoriga murojaat qilishdi?

O'quvchi fikri

5-topshiriq Tahliliy

Diagnostic indikator:

jarayonni tahlil qilish va ketma-ketlikni aniqlash.

6-topshiriq

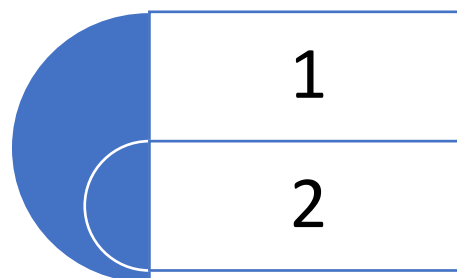
matndagi axborotlarni umumlashtirib, mustaqil xulosa

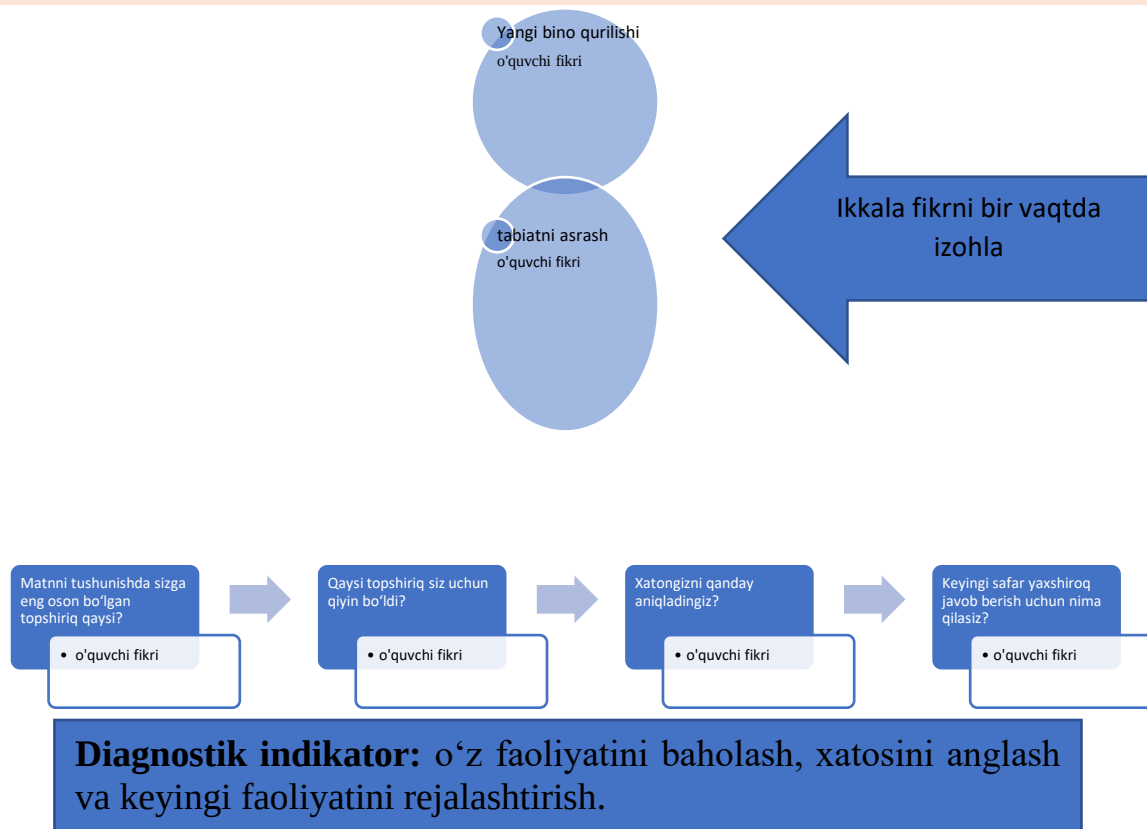
8-topshiriq

Dalillash 2 ta fikr bilan dalillang

O'quvchi fikri

Agar siz shu maktabda o'qisangiz va daraxtni kesishmoqchi bo'lishsa, qanday taklif bergan bo'lardingiz?

Diagnostika jarayonining yakuniy maqsadi o'quvchiga baho qo'yish emas, balki aniqlangan qiyinchiliklarni bartaraf etishga qaratilgan korreksion faoliyatni tashkil etishdan iborat. Shu sababli har bir diagnostik natija tegishli pedagogik tavsiya bilan bog'lanadi. Diagnostik topshiriqlarni ishlab chiqishda o'quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlari hisobga olindi. O'quvchilarga mazmunan yaxlit, yoshiga mos badiiy yoki axborot xarakteridagi matn taqdim etilib, u asosida bir nechta turdagi topshiriqlar berildi. Topshiriqlar quyidagi diagnostik ko'rsatkichlarni aniqlashga yo'naltirildi: 1) matn mazmunini tushunish; 2) asosiy fikrni aniqlash; 3) muhim va ikkilamchi axborotni farqlash; 4) voqea-hodisalar o'rtasidagi sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash; 5) matndan zarur axborotni topish; 6) matn asosida xulosa chiqarish; 7) o'z fikrini matn mazmuni bilan asoslash.

Har bir diagnostik indiktor bo'yicha o'quvchi javoblari alohida tahlil qilinadi. Mazkur yondashuv o'quvchining umumiy ballini aniqlash bilan bir qatorda, uning qaysi o'quv-bilish ko'nikmasida muammo mavjudligini aniqlash imkonini beradi.

Muhokama va natijalar

Agar o'quvchida matnni tushunish bo'yicha past natija aniqlansa, qisqa matnlar bilan ishlash, mazmuniy savollar tuzish, matndagi tayanch so'zlarni aniqlash va voqealar ketma-ketligini tiklashga oid topshiriqlar beriladi. Asosiy fikrni aniqlash ko'nikmasi yetarli shakllanmagan bo'lsa, matnning har bir qismiga sarlavha qo'yish, asosiy va ikkilamchi fikrlarni ajratish, matnni bir gap bilan ifodalash kabi mashqlardan foydalaniladi. Tahliliy-kognitiv faoliyat bo'yicha qiyinchilik aniqlansa, taqqoslash, sabab-oqibatni aniqlash, guruhlash, dalillarni solishtirish va "Nima uchun?" savoliga javob berishga yo'naltirilgan topshiriqlar tashkil etiladi. Xulosa chiqarish va dalillash ko'nikmasi past bo'lsa, o'quvchiga "Men shunday deb o'ylayman, chunki..." modeli asosida javob tuzish, matndan dalil topish va o'z fikrini ikki yoki undan ortiq dalil bilan asoslash topshiriqlari beriladi. Mustaqil fikrlash darajasi past bo'lsa, muammoli vaziyatlar, ochiq savollar, muqobil yechimlar taklif qilish va "Agar siz...?" shaklidagi ijodiy topshiriqlardan foydalaniladi. Metakognitiv faoliyat bo'yicha past natija aniqlansa, o'z-o'zini baholash varaqalari, refleksiv savollar, xatolarni mustaqil topish va "Men nimani bildim?", "Menga nima qiyin bo'ldi?", "Keyingi safar nimani boshqacha qilaman?" kabi savollardan foydalaniladi. Shunday qilib, diagnostika natijasida aniqlangan har bir kamchilik uchun maqsadli korreksion topshiriq belgilanadi. Korreksion faoliyatdan so'ngra o'quvchiga qayta diagnostik

topshiriqlar berilib, dastlabki va keyingi natijalar taqqoslanadi. Mazkur tizim o'quvchining o'quv-bilish faoliyatini dinamik ravishda kuzatish imkonini beradi. Bunda sun'iy intellekt texnologiyasi diagnostik ma'lumotlarni qayta ishlash, javoblarni mezonlar asosida tahlil qilish va individual tavsiyalarni shakllantirishni tezlashtiruvchi vosita sifatida xizmat qiladi. Biroq yakuniy pedagogik qaror o'qituvchining professional tahlili asosida qabul qilinadi. Natijada taklif etilayotgan diagnostik metodika o'quvchining faqat o'zlashtirish darajasini aniqlashga emas, balki uning qaysi o'quv-bilish ko'nikmasi shakllanganligi, qaysi ko'nikmasi rivojlantirilishi zarurligi va keyingi pedagogik yordam qanday tashkil etilishi kerakligini aniqlashga yo'naltiriladi.

Diagnostik topshiriqlar o'quvchilarning matnni tushunish, asosiy fikrni aniqlash, muhim axborotni ajratish, sabab-oqibat munosabatlarini belgilash, matn asosida xulosa chiqarish hamda o'z fikrini asoslash ko'nikmalarini aniqlashga yo'naltiriladi. Shuni aytish joizki, o'quvchilarning matn bilan ishlash ko'nikmalari bir xil darajada shakllanmagan. Ayrim o'quvchilar matnning umumiy mazmunini tez anglagan bo'lsalar-da, matndan yashirin yoki ikkilamchi axborotni aniqlash, sabab-oqibat bog'lanishlarini izohlash va mustaqil xulosa chiqarishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Bu holat boshlang'ich ta'limda matnni o'qish jarayonini faqat mazmunni qayta aytib berish bilan cheklamasdan, yuqori darajadagi fikrlash amallarini ham rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi. Diagnostik tahlilda eng yaxshi natijalar matndan bevosita axborotni topish bilan bog'liq topshiriqlarda kuzatilishi mumkin. Nisbatan murakkab natijalar esa o'quvchidan matndagi bir nechta ma'lumotni o'zaro bog'lash, muallif fikrini anglash, xulosa chiqarish yoki o'z javobini dalillar bilan asoslashni talab qiluvchi topshiriqlarda namoyon bo'ladi. Demak, o'quvchining matnni texnik jihatdan o'qiy olishi uning matnni chuqur anglash va tahlil qilish ko'nikmasi to'liq shakllanganligini anglatmaydi. O'quvchilar xatolarining diagnostik tahlili ham muhim natijalarni beradi. Xatolar shartli ravishda beshta asosiy guruhga ajratiladi: **matn mazmunini to'liq anglamaslik; asosiy fikrni aniqlay olmaslik; muhim va ikkilamchi axborotni farqlashdagi qiyinchilik; sabab-oqibat aloqalarini aniqlashdagi qiyinchilik; xulosa chiqarish va fikrni asoslashdagi kamchiliklar**. Bunday tasnif o'quvchi natijasini faqat ball yoki baho bilan ifodalashdan ko'ra, uning individual o'quv ehtiyojlarini aniqlash imkonini berdi. Diagnostik natijalar asosida o'quvchilar o'quv-bilish faoliyatining shakllanganlik darajasiga ko'ra yuqori, o'rta va past darajalarga ajratiladi. Yuqori darajadagi o'quvchilar matn mazmunini mustaqil anglash, asosiy fikrni aniqlash, axborotni tahlil qilish va asoslangan xulosa chiqarish bilan ajralib turadi. O'rta darajadagi o'quvchilar asosiy mazmunni anglashga qodir bo'lsalar-da, tahliliy va inferensial topshiriqlarda qo'shimcha yo'naltirishga ehtiyoj sezadi. Past darajadagi o'quvchilarda esa matn mazmunini anglash, zarur axborotni ajratish va xulosa chiqarish jarayonlarida tizimli qiyinchiliklar kuzatilishi mumkin.

Olingan natijalar diagnostik baholashning boshlang'ich ta'limdagi ahamiyatini yanada yaqqol ko'rsatadi. An'anaviy baholashda o'quvchining yakuniy bali aniqlansa, diagnostik baholash ushbu natijaning sabablarini ochib beradi. Masalan, ikki o'quvchi bir xil ball olishi mumkin, biroq ulardan birida asosiy fikrni aniqlash, ikkinchisida esa xulosa chiqarish ko'nikmasi sust bo'lishi mumkin. Shuning uchun individual korreksion ishlarni tashkil etishda umumiy bahodan ko'ra diagnostik baholashda har bir o'quvchi talaba profili muhimroq hisoblanadi.

Xulosa. O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarining matn bilan ishlash jarayonidagi o'quv-bilish faoliyatini aniqlashda diagnostik baholash yondashuvi samarali metodik vosita hisoblanadi. Mazkur yondashuv o'quvchining faqat yakuniy o'zlashtirish natijasini emas, balki matnni tushunish, asosiy fikrni aniqlash, axborotni tahlil qilish, sabab-oqibat munosabatlarini o'rnatish, xulosa chiqarish va o'z fikrini asoslash kabi alohida ko'nikmalarini aniqlash imkonini beradi. Tadqiqot davomida diagnostik topshiriqlar va analitik baholash mezonlaridan foydalanish o'quvchilarning individual o'quv-bilish qiyinchiliklarini aniqlashga xizmat qilishi aniqlandi. Xatolarni mazmuniga ko'ra guruhlash esa o'quvchining muayyan ko'nikmasida yuzaga kelayotgan muammoni aniqlash va unga mos korreksion pedagogik ta'sirni belgilash imkonini yaratadi. Shu jihatdan diagnostik baholash an'anaviy baholashdan farqli ravishda "natijani qayd etish"dan "natijani takomillashtirish"ga yo'naltirilganligi bilan ahamiyatlidir.

Tadqiqotda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish diagnostik ma'lumotlarni qayta ishlash, o'quvchilarning yozma javoblarini dastlabki tahlil qilish, takroriy xatolarni aniqlash va ularni guruhlash jarayonlarini tezlashtirish imkonini berdi. Biroq AI vositalari yakuniy pedagogik baholashning o'rnini bosmasligi, balki o'qituvchi va tadqiqotchining professional qarorini qo'llab-quvvatlovchi vosita sifatida qo'llanishi lozimligi aniqlandi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari siklini ta'lim jarayoniga joriy etish o'quvchilarning individual rivojlanish dinamikasini kuzatish uchun samarali imkoniyat yaratishini ko'rsatadi. Ushbu yondashuv asosida har bir o'quvchining kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, individual topshiriqlarni ishlab chiqish hamda keyingi ta'limiy faoliyatni aniqlangan ehtiyojlarga muvofiq tashkil etish mumkin.

Umuman olganda, matn bilan ishlash jarayonida zamonaviy baholash texnologiyalari va sun'iy intellekt vositalaridan oqilona foydalanish boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv-bilish faoliyatini chuqur diagnostika qilish, ta'lim jarayonini individuallashtirish va pedagogik korreksiyaning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Mavzu bo'yicha pedagogik-psixologik talablarini ta'limning milliy mazmuni bilan uyg'unlashtirish masalalarini yanada chuqur tadqiq etish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi".
2. "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5538-son Farmoni.
3. Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (Eds.). (2001). *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*. New York: Longman
4. Xodjayev B.X. *Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti*. Darslik. – Toshkent: Sano-standart, 2017. – 416 b.
5. Sadler, D. R. (1987). Specifying and promulgating achievement standards. *Oxford Review of Education*, 13(2), 191–209. p. 194
6. Gerard, F.-M. (2005); Roegiers, X. (2005), *Evaluation according to integration pedagogy: is it possible to evaluate the students' skills?*, p. 107.
7. Bertalanffy, L. von. (1968). *General System Theory: Foundations, Development, Applications*. New York: George Braziller. 289 p.